

3. Огоновська О. В. Дієслівне заміщення в англійській мові / О. В. Огоновська. – Л. : Світ, 1991. – 128 с.
4. Шведова В. С. О дифференцирующей функции глагольной перифразы в стилистическом контексте / В. С. Шведова // Сопоставительная стилистика иностранных языков. – Ростов н/Д : Изд-во Ростов. пед. ин-та, 1976. – С. 88–95.

Статтю подано до редколегії
11.11.2011 р.

УДК 81. + 518.51.

А. С. Федорінчик – аспірант-здобувач кафедри загального мовознавства Рівненського інституту Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”

Можливі бачення стратегій морфологічного кодування ядерних дієслівних актантів

Роботу виконано на кафедрі загального мовознавства РІ ВМУРоЛ “Україна”

У статті йдеться про можливі стратегії організації морфологічного кодування ядерних дієслівних актантів: звичну для лінгвістичної традиції акузативну (номінативну), ергативну, нейтральну, транзитивну, тричленну та можливі співвідношення між їхніми реалізаціями. На прикладах із різних мов показано, що відмінності між стратегіями передусім зумовлені різним впливом трьох факторів: семантичної вмотивованості, прагненням до економії та потребою ідентифікувати ролі учасників ситуації.

Ключові слова: актанти, агенс, пацієнс, “єдиний”, речення, стратегії морфологічного кодування.

Федорінчик А. С. Возможные подходы к стратегиям морфологического кодирования ядерных глагольных актантов. Стаття описує можливі стратегії організації морфологічного кодування ядерних глагольних актантів: звичну для лінгвістичної традиції акузативну (номінативну), ергативну, нейтральну, транзитивну, трічленну та можливі співвідношення між їхніми реалізаціями. На прикладах із різних мов показано, що відмінності між стратегіями в першу чергу обумовлені різним впливом трьох факторів: семантичної вмотивованості, прагненням до економії та потребою ідентифікувати ролі учасників ситуації.

Ключевые слова: актанты, агенс, пациенс, “единственный”, предложение, стратегии морфологического кодирования.

Fedorinychuk A. S. Possible Approaches to Strategies of Nuclear Verbal Actants Decoding by Morphological Means. This article describes possible strategies of morphological decoding of nuclear verbal actants: habitual accusative (nominative), ergative, neutral, transitive, tripartite ones – and possible correlations between their realisations. By the use of examples from different languages, it is showed that differences between strategies are first of all conditioned by different influence of three following factors: semantic motivation, economy aim and necessity to identify participant roles.

Key words: actants, agens, patients, “sole”, sentence, morphological decoding strategies.

Постановка наукової проблеми та її значення. Як відомо, в основі системи відмінків (незалежно від того, що виступає їхнім показником: афіксація, прийменники, післяйменники, суплетивність або ж навіть порядок слів чи інкорпорація) будь-якої мови лежать семантичні ролі учасників тієї чи іншої ситуації. Кожна семантична роль сама по собі є певним узагальненням більш конкретних ролей – загалом унікальних для кожного дієслова. Так, у кожному з речень “батько розбив чашку”, “батько збудував будинок” і “батько прочитав книжку” наявні ролі агенса й пацієнса, хоча, скажімо, чашка як цілісний об’єкт припиняє існувати, будинок, навпаки, з’являється, стан книги залишається практично незмінним, а ініціативу батька в першому з речень можна поставити під сумнів¹.

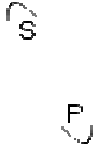
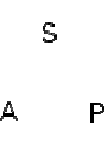

© Федорінчик А. С., 2012

¹ Детальніше про аналіз понять “агентивності” і “пацієнтивності” у різних мовах див. [4].

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як правило, найбільш агенсоподібний учасник у реченні співвідноситься із суб'єктом, а найбільш пацієнсоподібний – з об'єктом (звісно, трапляються й винятки: скажімо, у реченні “міст витримав солдатів” усе навпаки). Дієслова, серед актантів яких наявний і суб'єкт, і об'єкт дії, належать до перехідних; якщо ж представлений тільки суб'єкт, дієслово є неперехідним. Саме актанти, які лежать в основі протиставлення неперехідних і перехідних дієслів, виділяються як ядерні¹, а стратегії їхнього кодування лежать в основі однієї з найголовніших типологічних класифікацій мов.

Тож, якщо ми позначимо через А “активний” член речення (суб'єкт перехідного дієслова; від латинського “agens” – “діяч”), через Р – “пасивний” (об'єкт перехідного дієслова; від латинського “patiens” – “той, що зазнає дії”), а через S – “статичний” (суб'єкт неперехідного дієслова; від латинського “singularis” – “єдиний”), то можливі стратегії їхнього кодування і представлені в них відмінки можна проілюструвати такою схемою:

				
Нейтральна: прямий	Акузативна²: номінатив, акузатив	Ергативна: ергатив, абсолютив	Транзитивна: неперехідний, перехідний	Тричленна: неперехідний, акузативний, ергативний

Як можна побачити, звична для лінгвістичної традиції акузативна стратегія – тільки одна з можливих альтернатив оформлення базової структури речення.

Стратегії кодування ядерних дієслівних актантів стали об'єктом досліджень із лінгвістики порівняно недавно: схема організації речення в добре описаних мовах (давньогрецька, латинська, німецька, французька, англійська, російська та ін.) досить довго вважалася нормою, і менш досліджені мови описано саме з її позицій. Але надходження дедалі більшої кількості відомостей про ергативні мови (а згодом і про інші) змусило науковців серйозно переглянути це питання, що започаткувало нову типологічну класифікацію.

Чим же зумовлено такий різний підхід мов світу до позначення одних і тих самих явищ дійсності? Російський мовознавець А. Є. Кібрік виділяє щонайменше три фактори: а) різна семантична вмотивованість; б) прагнення до економії; в) потреба ідентифікувати ролі учасників ситуації.

Справді, порівняймо висловлювання “Микола не спить” і “Миколі не спиться”: у першому реченні Микола може не спати з власного бажання, а в другому – неспання зумовлене зовнішніми факторами. З іншого боку, якщо в реченні представлено один-єдиний партиципанта, то його можна залишати без морфологічних показників (“зеконотивши” на них), а за потреби підкреслювати додаткові відтінки в інший спосіб: напр. “Микола не спить (через хвилювання)”.

Саме тому в мовах світу більшість одновалентних (тих, які передбачають обов'язкову наявність лише одного актанта) дієслів не “потребують” від свого актанта додаткових маркерів, “задовольняючись” так званою словниковою формою (лемою, канонічною формою лексеми). У багатьох випадках така форма разом збігається з основою слова (проте пор. “ніж[]”, “сіль[]” і “тат[о]”, “пол[е]”, “берез[а]”).

¹ Деякі дослідники (див. [5]) також пропонують відносити до ядерних актантів аргументи дитранзитивних дієслів (прикладом такого дієслова є “давати”), проте дитранзитивність представлена в мовах світу не так широко. Ніяк не впливає на кількість ядерних актантів і (потенційна) можливість їхнього узгодження з предикатом: у декотрих мовах таке узгодження характерне навіть для сирконстантів.

² Інший термін для позначення цієї стратегії, “номінативна конструкція”, виник дещо раніше, проте, на думку А. Є. Кібріка, він менш вдалий, оскільки стратегію доцільніше іменувати за назвою відокремленого відмінка.

Поза тим, у реченнях із перехідними дієсловами прагнення до економії може вступати в конфлікт з потребою ідентифікувати ролі учасників ситуації, внаслідок чого принаймні один з актантів залишати немаркованим уже небажано. Саме тут і виявляються основні розбіжності між стратегіями: нейтральна, як правило, використовує для розмежування учасників порядок слів¹; акузативна – поєднує “активного” і “статичного” учасника в номінативному відмінку та протиставляє їх “пасивному” (прямому додатку); ергативна виділяє “пасивному” і “статичному” учаснику абсолютив, а “активному” залишає ергативний відмінок; транзитивна поєднує “активного” й “пасивного” в перехідному відмінку² і протиставляє його неперехідному; тричленна виділяє всім трьом різні показники. Низьку поширеність останніх двох стратегій легко пояснити порушенням принципу економії: оскільки “статичний” учасник у перехідних реченнях не трапляється, немає потреби позначати й “активного”, і “пасивного” якимось інакше.

Важливо також зазначити, що, наприклад, використання акузативної або ж ергативної стратегії саме по собі ще не гарантує забезпечення принципу економії. Так, тонганська мова (австронезійська сім'я, Королівство Тонга в Тихому океані), не порушуючи умов ергативної стратегії (однакові показники для “пасивного” і “статичного” членів й інакший показник для “активного”), використовує ненульові маркери і для ергативного, і для абсолютивного відмінка (цит. за [6]):

- (1) *Na'e-lea 'a-Tolu.*
PST-говорити ABS-Толу
'Толу говорив'.
- (2) *Na'e-tāmate'i 'e-Tēvita 'a-Kōlaiate.*
PST-убивати ERG-Давид ABS-Голіаф.
'Давид убив Голіафа'.

Можна побачити, що як показник абсолютива використовується 'а, ергатива – 'е. Надмірність такої системи позначень очевидна.

Інший нестандартний (хоча цілком ергативний) варіант представлений у ніаській мові (австронезійська сім'я, Індонезія). У поданому нижче прикладі спеціальну позначку має абсолютив (лемою слова “свиня” є “baβi”), тоді як ергатив представлений чистою основою (цит. за [7]):

- (3) *Man-uri mbaβi Vasui.*
IPF-тримати свиня.ABS Фасуї
'Фасуї тримає свиню'.

Погляньмо також на акузативну кабільську мову (берберо-гуанчська сім'я, Алжир; [Чакер 1983], цит. за [3]), де маркується номінатив:

- (4) *Fy-n y-rgaz-n.*
п'яти-3PL NOM.PL-чоловік-PL
'Чоловіки пішли'.
- (5) *Y-wt aqšiš-ni w-rgaz-im.*
3SG-бити хлопчик-цей NOM.SG-чоловік-2SG
'Твій чоловік ударив цього хлопчика'.

Спробуємо пояснити таку, на перший погляд, нелогічність, користуючись матеріалами з берберських мов. Зокрема, ось два речення з мови нанді (нілотська група, Північно-Східна Африка; [Крейдер 1989], цит. за [3]):

- (6) *A.ki:-ka:cì kipe:t la:kwé:t ce:kà.*
PST-давати Кібет.NOM дитина молоко
'Кібет дав дитині молока'.
- (7) *mì:téy kípro:no kitá:li.*

¹ Традиційно вважалося, що до нейтральних мов належать тільки ті, які використовують для розмежування учасників винятково широкий контекст (наприклад, індонезійська ріау), але доцільніше все ж таки відділяти морфологічні критерії від синтаксичних: тоді як останні все одно потребують контексту, нехай і на рівні одного-єдиного речення, перші однозначно ідентифікують роль актанта навіть в ізольованій позиції. Наявність/відсутність узгодження предиката з актантами також не впливає на тип стратегії: через потенційну можливість для таких актантів належати до одного узгоджувального класу мови зазвичай “підстраховуються” все тими ж рольовими показниками / порядком слів.

² Знов-таки: розмежовуючи їх, як правило, порядком слів.

бути Кіпроно.NOM Кіталі
‘Кіпроно в Кіталі’.

З цих прикладів видно, що нанді використовує немарковану форму і для об’єкта (“молоко”), і для реципієнта (“дитина”), і для локатива (“Кіталі”). З іншого боку, підмет у берберських мовах має спеціальну позначку (тут – зміна тону) лише тоді, коли він не є темою повідомлення, пор. приклади з мови шілха (Марокко; [Galand 1964], цит. за [3]):

- (8) *Ikrz u-rgaz igr.*
PST.орати NOM-чоловік поле
‘[Це] чоловік зорав поле’.
- (9) *A-rgaz ikrz igr.*
чоловік PST.орати поле
‘Чоловік [, він] зорав поле’.

Отож можна припустити, що мови намагаються залишати без особливої позначки ту форму, яка має більше функціональне навантаження, навіть якщо ‘підмет’ при цьому до переліку цих функцій не входить. Таке трапляється нечасто, але тим не менше, як ми бачимо, є цілком реальним.

Як засвідчують номінативна конструкція (8) і нейтральна (9), цілком можлива ситуація, коли в мові наявні одразу декілька стратегій. Це можна пояснити тим, що, по суті, потреба використовувати додаткові показники виникає тільки тоді, коли семантика актантів (і/або контекст) залишає сумніви щодо їхніх ролей, а в решті випадків відходити від нейтральності особливих причин немає. І дійсно, як зазначає П. М. Аркадьєв у [2], посилаючись на Б. Комрі, у деяких мовах (наприклад, хуа в Папуа–Новій Гвінеї) спеціальний маркер використовується лише тоді, коли є потенційна можливість не розрізнити А і Р.

Поза тим, такий підхід змушує автора висловлювання щоразу думати, чи містить його висловлювання потенційну неоднозначність, тож більшість мов, як правило, формулюють умови відхилення від нейтральної стратегії чіткіше. Наприклад, у реченні з актантом-істотою і актантом-неістотою майже завжди можна припустити, що саме істота є “активною”, а неістота – “пасивною”, і саме на цьому базується розділення об’єктів-неістот і об’єктів-істот в українській мові: у першому випадку навіть нейтральна конструкція здебільшого не залишає простору для двозначності (хоча пор. “телевізори показують комп’ютери”), у другому ж, по суті, потенційних діячів уже два, тож “пасивний” учасник, як правило, позначається інакше, ніж “активний” і “єдиний” (використовується акузативна конструкція: “вовк[] убив кабана”)¹.

Інший цікавий приклад розподілу різних стратегій представлено в англійській мові: раніше вона була акузативною, але внаслідок редуції іменних флексій стала майже повністю нейтральною; окремі акузативні форми в ній зберігаються лише для особових займенників.

Дуже оригінальною з огляду на комбінації різних стратегій є іранська мова вафсі (приклади із [Stilo 2004], цит. за [2]). Коли предикат має неперфектний аспект, а об’єкт не є визначеним/істотою, використовується нейтральна стратегія:

- (10) *Tæ æten bæ-ssæ in kelj-i palu.*
ти зараз PFV-іти ця дівчина-OBL до
‘Зараз ти йдеш до цієї дівчини’.
- (11) *Bæ-ss-e yeu xær ha-gir-e.*
PFV-іти-3SG один віслюк PVB-брати-3SG
‘Він пішов купити віслюка’.

Якщо об’єкт є визначеним/істотою, до нього додається показник непрямого відмінка (тобто реалізується акузативна стратегія):

- (12) *Tæ in xær-i næ-ruš-i?*
ти цей віслюк-OBL NEG-продавати-2SG
‘Ти не продаватимеш цього віслюка?’

Якщо ж предикат має перфектний аспект, до “активного” також додається той самий показник непрямого відмінка (“єдиний” залишається без змін):

¹ Кількість ергативних конструкцій в українській мові невелика, проте є й такі: пор. “вовку подобається кабан”.

- (13) *Qondaq bidara næ-væ?*
сповите прокидатися NEG-статив
'Немовля не прокинулося?'
- (14) *In luti-an yeu xær=esan æ-ruttæ.*
ці розумник-OBL.PL один віслюк=3PL DUR-продавати.PST
'Ці розумники продавали віслюка.'
- (15) *Luas-i kærg-e=s bæ-værdæ.*
лисиця-OBL курча-OBL=3SG PFV-брати.PST
'Лисиця зловила курча.'

Отже, конструкція з прикладу (14) є ергативною, а (15) – транзитивною, і як наслідок, у вафсі представлено чотири можливі стратегії з п'яти.

В іншій іранській мові – заза – все відбувається аналогічно до вафсі, окрім того, що у висловлюваннях у минулому часі всі об'єкти кодуються чистою основою (тож транзитивних конструкцій тут немає; [Selcan 1998], цит. за [2]):

- (16) *Televe malim-i vinen-o.*
студент учитель-OBL бачити-PRS.3SG
'Студент бачить учителя.'
- (17) *Televe-y malim di.*
студент-OBL учитель PST.бачити
'Студент бачив учителя.'

І нарешті, приклад з мови гінді ([Mohanap 1994], цит. за [2]). У цій мові, на відміну від двох попередніх, для позначення "активних" учасників у перфекті використовується незалежний ергативний показник¹, а для позначення визначених об'єктів – незалежний акузативний²; тобто, тут має місце тричленна стратегія:

- (18) *Īā=ne bacce=ko uṭ hāyā*
Іла=ERG дитина.OBL³=ACC піднімати.PFV
'Іла підняв дитину.'

Висновки. Отже, описані стратегії кодування дієслівних актантів досить часто не є абсолютними характеристиками для конкретних мов, а залежно від додаткових умов тією чи іншою мірою ділять свої "зони впливу". Звісно, більшість мов, виходячи з добору конструкцій для канонічних випадків⁴ (два потенційні діячі), можна віднести до того чи іншого типу, але слід обов'язково пам'ятати про можливі відхилення, пов'язані з додатковими умовами.

Скорочення:

ABS – абсолютив, ACC – акузатив, DUR – дуратив (тривалий аспект), ERG – ергатив, IPF – імперфектив (недоконаний аспект), NEG – заперечення, NOM – номінатив, OBL – непрямий відмінок, PFV – перфектив (результативний аспект), PL – множина, PRS – теперішній час, PST – минулий час, PVB – преверб (дієслівний префікс), SG – одина.

Крапка відділяє компоненти нерозривних морфем, дефіс – самостійних, знак рівності – клітики.

Список використаної літератури

1. Кибрик А. Е. Материалы к курсу "Общий синтаксис" [Электронный ресурс] / Е. А. Кибрик. – Режим доступа : <http://www.philol.msu.ru/~otipl/new/main/courses/syntax.php>
2. Arkadiev P. M. Differential argument marking in two-term case systems and its implications for the general theory of case marking [Электронный ресурс] / P. M. Arkadiev // *Studies in Natural Language and Linguistic Theory*, 72. – Dordrecht. – 2008. – Spring. – Режим доступа : http://www.inslav.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=279

¹ За певних умов також може позначати "єдиного".

² Цим показником також позначається реципієнт дитранзитивних дієслів.

³ У формі "bacce" злилися основа й колишній показник непрямого відмінка.

⁴ По суті кажучи, для визначення типу мови слід брати до уваги не тільки морфологічні критерії, а й синтаксичні (сурядне скорочення, контроль дієприслівників тощо), проте розгляд цих питань виходить за межі цієї статті.

3. Arkadiev P. M. Two-term case systems: Typology and theoretical implications [Електронний ресурс] / P. M. Arkadiev // *New Challenges in Typology: Transcending the Borders and Refining the Distinctions*. – 2008. – April. – Режим доступу : http://www.inslav.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=279
4. Dowty D. Thematic proto-roles and argument selection [Електронний ресурс] / D. Dowty // *Language*. – Sep., 1991 – Vol. 67, No. 3. – Режим доступу : <http://www.ling.ohio-state.edu/~dowty/>
5. Haspelmath M. Argument marking in ditransitive alignment types [Електронний ресурс] / M. Haspelmath // *Linguistic Discovery*. – 3.1 (безкоштовний онлайн-журнал, Dartmouth College). – Режим доступу : <http://linguistic-discovery.dartmouth.edu/cgi-bin/WebObjects/Journals.woa/xmlpage/1/issue>
6. Lehmann W. P. Syntactic typology. Studies in the phenomenology of language [Електронний ресурс] / W. P. Lehmann // *Second Printing*. – University of Texas Press. – 1981. – Режим доступу : <http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/books/type00.html>
7. Онлайн-енциклопедія “Вікіпедія”. – Режим доступу : <http://www.wikipedia.org/>
8. Онлайн-енциклопедія “Кругосвет” (розділ “Лінгвістика”) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.krugosvet.ru/taxonomy/term/33>

Статтю подано до редколегії
11.11.2011 р.

УДК 811.111'42

Н. Й. Четова – старший викладач кафедри іноземних мов та перекладу Карпатського інституту підприємництва

Лінгвокогнітивна модель концептуальної інформації в англomовному фентезійному дискурсі

*Роботу виконано на кафедрі іноземних мов
та перекладу КІП*

У статті розглянуто схему когнітивної моделі, виокремлено її загальні та своєрідні властивості й принципи реалізації в англomовному фентезійному дискурсі. Виділено константи та ієрархію фреймової структури, досліджено семантику номінацій суб'єктів, об'єктів та предикатів фентезійного квесту в цілому та магічної діяльності зокрема.

Ключові слова: квест, фрейм, слот, сценарій, модель, дискурс, фентезі.

Четова Н. Й. Лінгвокогнітивная модель концептуальной информации в англоязычном фэнтезийном дискурсе. В статье рассмотрена схема когнитивной модели, очерчены её общие и своеобразные особенности и принципы реализации в англоязычном фэнтезийном дискурсе. Выделены константы и иерархию фреймовой структуры, исследовано семантику номинаций субъектов, объектов и предикатов фэнтезийного квеста в целом и магической деятельности в частности.

Ключевые слова: квест, фрейм, слот, сценарий, модель, дискурс, фэнтези.

Chetova N. J. The Conceptual Information Linguo-Cognitive Model in the English Fantasy Discourse. The article describes the scheme of the cognitive model, considers its common and peculiar features and the principles of realization in the English fantasy discourse. The constants and hierarchy of the frame structure are distinguished, the semantics of units denoting the fantasy quest subjects, objects and predicates are investigated on the whole and the magic activity in particular.

Key words: quest, frame, slot, script, model, discourse, fantasy.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасному мовознавстві робляться численні спроби відтворення інформаційних структур, що становлять підґрунтя одиниць мови та мовлення (М. Болдирев, А. Головня, О. Кагановська). Значна увага традиційно приділяється вивченню квесту з огляду на його відображення в різних текстах жанру фентезі (О. Тихомирова; О. Колесник). **Актуальним** є когнітивно-дискурсний підхід до тексту як концепту – цілісного об'єкта аналізу, що домінує в сучасній науці, у встановленні ієрархії фреймових структур для інтерпретації стереотипних літературно-художніх текстів на прикладі англomовного класичного фентезі.